

1. Geneze základních kategorií teorie veřejných financí

Dějiny fiskálních doktrín odrážejí změny státoprávního uspořádání, ekonomických a sociálních institucí i změny ve struktuře obecně přijímaných hodnot. Jsou do značné míry vázány na pokrok ekonomických teorií, přinášejících nové nástroje, které lze aplikovat na řešení fiskálních problémů. Většina klíčových fiskálních nástrojů nebyla ve skutečnosti objevena fiskálními odborníky, ale mysliteli, zabývajícími se obecnou ekonomickou teorií. Mezi tyto teoretiky se řadí například Smith, Ricardo, Mill, Deput, Edgeworth, Wicksell, Pigou, Keynes, Samuelson a další. Jen některé z poznatků veřejných financí vešly do dějin jako ucelené teorie. Proto bych chtěla na začátek uvést přehled jednotlivých názorů, týkajících se veřejných financí, které se objevovaly v publikacích významných představitelů ekonomického myšlení.

Existuje mnoho způsobů, jak přistupovat k popisu historie fiskálních doktrín. Jednou možností je striktně chronologický přístup, zachycující časový vývoj různých myšlenkových proudů. Další možnou volbou by bylo postupovat podle jednotlivých autorů či ekonomických škol a provádět výčet ideí, které se nějakým způsobem dotýkají problematiky veřejných financí. Já jsem zvolila přístup jiný, který podle mého názoru umožňuje nejlépe postihnout široké pole problémů, jimiž se teorie veřejných financí zabývá. V několika podkapitolách budu odděleně zkoumat vývoj názorů na jednotlivé oblasti veřejných financí, jakožto základní stavební kameny fiskálních teorií. Chronologické uspořádání bude dodržováno v rámci jednotlivých podkapitol. Domnívám se, že tato organizace textu je přehlednější a umožňuje lépe komparovat hlavní myšlenky a koncepce mezi různými teoretickými proudy.

Nejprve se budu zabývat teoriemi veřejných výdajů, potom principy spravedlnosti ve zdanění, dále efektivnosti zdanění, daňovým přesunem a dopadem a nakonec makroekonomickými aspekty fiskální politiky a veřejným dluhem. Pro nedostatek prostoru je přehled omezen z hlediska času i autorů. Začnu od Adama Smitha, i když počátky teorií veřejných financí lze hledat již ve starověku; z druhé strany je časová osa mého přehledu zhruba ohraničena druhou světovou válkou a nejnovější tendence ve vývoji teorií veřejných financí jsou zde pouze naznačeny.

1.1. Veřejné výdaje jako kategorie teorie veřejných financí

Jádrem fiskální teorie je rozhodnout, které statky mají být poskytovány veřejným sektorem a v jakém množství. Odpovědi různých ekonomických škol na tuto otázku se značně liší. Začneme-li u **klasické školy**, musíme vycházet z jejich konceptu přirozeného řádu, jež vede k požadavku minimalizace státních zásahů do svobodného trhu. Veřejné poskytování statků a vybírání daní pro tyto účely klasická škola připouští jen tehdy, vyžadují-li to vyjimečné okolnosti. Bylo učiněno mnoho pokusů tyto okolnosti definovat, avšak chyběly účinné nástroje pro exaktní analýzy. Významným rysem klasického přístupu je oddělené zkoumání veřejných výdajů a daní.

A. Smith ve své kritice merkantilistů hovoří o systému přirozené svobody, který nastává, je-li upuštěno od vládních omezení. Ale i v takovémto systému je potřeba, aby byly panovníkem zajištěny tři základní povinnosti. První z nich je bránit zemi před invazí ze zahraničí, druhou povinností je ochránit členy společnosti před nespravedlností či násilím ze strany ostatních a třetí poskytovat určité služby, instituce a veřejné práce. V centru pozornosti stála vždy první ze zmíněných povinností panovníka, a to obrana. Efektivní obrana je založena na dělbě práce a stále více na profesionálních armádách. Smith však blíže nerozvádí, proč by armáda měla být spravována panovníkem a ne soukromou osobou.

Co se týče spravedlnosti, Smith uvádí, že čím více majetku, tím více nerovností a tím nákladnější se stává ochrana vlastnictví. Avšak ochrana vlastnictví a zajištění spravedlnosti je nezbytné pro fungování trhu. Stejně jako v případě obrany Smith nevysvětluje, proč je nutné spravedlnost zajišťovat veřejnou cestou. Přestože byl liberál, nevěřil, že občanská společnost může být založena jen na tržních silách. Svobodný trh musí být zasazen do rámce bezpečnosti a právních norem a vláda je povinna tento rámec udržovat.¹

Poslední oblastí, která se podle Smitha neobejde bez intervencí panovníka, i když toto tvrzení opět není podpořeno významnými argumenty, je poskytování určitých statků. V předmluvě ke kapitole Bohatství národů o veřejných pracích se uvádí, že se jedná o ty statky, které jsou pro společnost velice užitečné, avšak jejich povaha neumožňuje jedincům nebo

¹ Uvedené názory se objevují nejen ve Smithově Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, ale i v jeho dřívějších dílech.

menším skupinám občanů, aby si je pořídili a udržovali je. Užitek z jejich spotřeby by totiž nikdy nepřesáhl náklady pořízení, proto se jedincům nevyplatí. Důležité je, že Smith připouští existenci funkcí, které veřejný sektor musí z objektivních důvodů plnit.

D. Ricardo se podrobně zabýval vládními zásahy do ekonomiky, k otázkám veřejných výdajů se však příliš nevyjadřoval. Spíše si všiml vlivu zdanění na soukromý sektor. Lze jen konstatovat, že Ricardo vřele souhlasil se Sayovým "nejlepším finančním plánem je málo utrácet a nejlepší daní je ta nejnižší."²

Pohled **J. S. Milla** na společnost byl odlišný než u dvou výše jmenovaných autorů. Mill se zajímal o práce raných socialistů, např. Fouriera, Owena či Sismondiho, a vládním zásahům se věnoval detailněji. Stejně jako Smith byl i Mill vyznavačem laissez-faire, ale také přiznával existenci situací, kdy je nutné tento princip opustit. Podle typu situace Mill rozlišoval "základní" a "volné" funkce vlády. Mezi základními funkcemi stavěl na první místo jako nezbytný předpoklad fungování systému laissez-faire vytváření právního rámce. Kromě základních funkcí vlády hovořil o řadě aktivit, ve kterých účast vlády nemusí být nutná, ale je přinejmenším vhodná. Jako příklady uvádí vedle stanovování jednotných měrných jednotek také osvětlení ulic, stavbu chodníků, přístavů a majáků.

Ačkoliv Mill nedoufal, že se podaří objevit nějaký obecný princip, snažil se přesto specifikovat některé podmínky, za kterých je možné zasahovat do principů laissez-faire a svobodné volby. **Akcentoval tyto tři:**

- 1) Jednotlivci neumí ocenit užitek určitých statků.
- 2) Jednotlivci nepředvídají důsledky svých aktivit a je potřeba je usměrnit.
- 3) Jednotlivci delegují rozhodování na manažery, jejichž zájmy jsou odlišné.

Jako příklad první situace lze uvést povinnou školní docházku, příkladem třetí situace je například regulace zásobujících monopolních společností. Navíc Mill identifikoval případy deformace rozhodování jednotlivců, které jsou známé pod názvy věžňovo dilema a problém černého pasažéra, jako situace vyžadující intervenci vlády. Všiml si také, že je možné, aby určité činnosti jedinců konané pouze pro jejich vlastní prospěch

²David Ricardo: Principy politické ekonomie a zdanění, (1817)

přinášely užitek někomu dalšímu, dokonce třeba celému národu i budoucím generacím. Millovo vysvětlení, proč některé statky mají být poskytovány za účasti veřejných prostředků, je sice konkrétnější než Smithovy obecné poznatky, avšak stále postrádá přesnou formulaci.

Charakteristickým rysem prací britských ekonomů, od Adama Smithe počínaje, bylo stručně řečeno považování trhu za pravidlo a veřejný sektor za výjimku, která nastává pouze dojde-li k nějakému specifickému selhání trhu. Tradici kontinentálních a zejména německých autorů bylo naopak nahlížet na veřejný sektor a soukromý sektor jako na rovnocenné součásti ekonomického systému. Tato odlišnost v přístupech má několik kořenů. Zatímco britská fiskální teorie vycházela z Lockeova modelu společnosti založené na individuálních právech a možnosti svobodné volby, kontinentální přístup se objevil na pozadí kameralistického učení, které přineslo pravidla pro řízení veřejných záležitostí v osvíceném státě. Velkou roli jistě hrálo i filozofické a náboženské zázemí.

Přístup **německé historické školy**, který byl v posledních desetiletích devatenáctého století dominantní, považoval růst státních aktivit za přirozenou součást historického vývoje. Jako nejdůležitější autory, kteří přispěli k tomuto pohledu na veřejné finance, patřili **Dietzel, Schaeffle a Wagner**. Základním pravidlem jejich finanční doktríny se stalo zdanění podle principu prospěchu, neboť, jak formuloval Dietzel, nedělitelnost některých statků vyžaduje, aby byly přístupné všem spotřebitelům ve stejném množství, avšak mezní užitečnosti stejného množství jsou u různých spotřebitelů různé, proto by měly být ceny - daně být stanoveny diferencovaně.

Spojením veřejných výdajů s užitekem spotřebitele byl položen základ moderní teorie veřejných financí, avšak rané teorie měly ještě řadu nedostatků. Jednostranným zaměřením na pravidlo prospěchu jako analogii tržních cen byla odvrácena pozornost od vlivu nedělitelnosti na podmínky efektivnosti a od politických, nikoliv tržních procesů, nezbytných k dosažení optimálního řešení. Politické aspekty nezůstaly ovšem stranou bádání italských teoretiků. Italský ekonom **U. Mazzola** pozoroval, že rozpočtová rozhodnutí jsou přijímána politickými stranami, které nemohou jednat v nesouladu s požadavky voličů, aniž by byla narušena politická rovnováha.

K. Wicksell vycházel z principu, že poskytování veřejných statků by mělo maximalizovat individuální užítky jednotlivců, a přikláněl se tedy k zdanění podle pravidla prospěchu, zabýval se však hlouběji dvěma jeho aspekty. První se týkal spravedlnosti. Spravedlnosti je podle Wicksella totiž dosaženo, jestliže spotřebitelé odvádějí daň ve výši přímo úměrné jejich marginálnímu užítku. K tomuto tvrzení ovšem dodal, že pro spravedlnost ve zdanění je nezbytným předpokladem spravedlnost v primární distribuci příjmů a majetku. Spravedlivé prvotní rozdělení tedy považoval za významnější. Druhý aspekt teorie zdanění podle principu prospěchu, který byl středem zájmu Knuta Wicksella, se týkal odhalování preferencí občanů. Wicksell zavrhoval Mazzolův nový model; byl skeptický v otázce zjištění skutečných preferencí bez zásahů politických procesů. Přikláněl se spíše k rovnoměrnému uspokojování soukromých a veřejných potřeb; toto pravidlo ještě později rozvíjel Schaffle.³

Jedním z nejvýznamnějších představitelů německého proudu byl **A. Wagner**, který proslul zejména formulováním zákona o neustálém růstu objemu státních aktivit, způsobeném technologickými faktory, urbanizací a zvýšenou hustotou osídlení a v neposlední řadě také vzrůstajícími nároky na sociální politiku. Tento myšlenkový směr ovlivnil i celou řadu amerických ekonomů.

Ačkoliv němečtí autoři vycházející z kameralistických tradic otevřeli nový pohled na veřejný sektor, nevytvořili komplexní ekonomickou teorii veřejných statků. Náznaky takové ekonomické teorie se objevily poté, co byly v roce 1880 položeny základy teorie hodnoty vycházející z analýzy křivek subjektivní užitečnosti. Tento nový přístup **C. Mengera a W. S. Jevonse** brzy našel uplatnění i na poli veřejných financí. Přestal se klást důraz na povinnosti panovníka a pozornost se zaměřila na poptávku jednotlivých občanů. Na veřejný sektor se již nenahlíželo jako na nutnou, avšak nepříjemnou vyjímku z ekonomických procesů. Jak v soukromé, tak ve veřejné sféře bylo možné uplatňovat tytéž principy efektivního využití zdrojů. Tím, že byla včleněna do obecné teorie hodnoty, stala se ekonomie veřejného sektoru plnohodnotnou vědní disciplínou.

Velký průlom v ekonomické teorii způsobily v osmdesátých letech devatenáctého století příspěvky rakouských a italských autorů, jmenujme například **Saxe, Panteleoniho, Mazzolu nebo de Marca**. Ačkoliv jejich

³Knut Wicksell: Finanztheoretische Untersuchungen und das Steuerwesen Schwedens (Jena 1896)

názory nebyly úplně shodné, hlavní myšlenku mají společnou. Jádrem nové doktríny se stala tato úvaha: za daných individuálních preferencí je blahobyt maximalizován, jestliže je každému jedinci stanovena cena rovná jeho marginálnímu užítku. Toto základní pravidlo efektivnosti lze aplikovat v soukromém i veřejném sektoru, s jedním rozdílem při použití. V případě soukromého sektoru je zboží prodáváno za jednotnou cenu s tím, že individuální spotřebitel vyrovná cenu a mezní užitečnost volbou množství zakoupeného statku. Wicksell v této souvislosti přesně formuloval problém, který o 150 let dříve naznačil Hume, a to problém černého pasažéra. Základním úkolem po tomto objevu bylo najít realizovatelný proces, kterým by se dalo alespoň přiblížit optimálnímu modelu. Jelikož ideální situace, kdy by všichni občané hlasováním o rozpočtu a podílech na daních dosáhli jednomyslné shody, je nereálná, Wicksell se vyjádřil pro většinové pravidlo s důrazem na ochranu práv menšin. Tímto položil základ pro normativní přístup k hlasovacím modelům.

Wicksellův žák **E. Lindahl** se snažil najít řešení postupem využívajícím analogie stržním mechanismem. Rovnovážné množství nabízeného množství odvozoval od průsečíku individuálních poptávkových křivek (respektive pseudopoptávkových křivek v případě většího počtu subjektů), přičemž jedinci pak odvádějí daň odpovídající jejich užítku z tohoto množství nabízeného statku. Tento koncept vešel ve známost jako tzv. Lindahlova cena nebo také Lindahlova daň.⁴

Modely rakouských a italských teoretiků neovlivnily příliš přístup anglicky mluvících autorů, kteří až do dvacátých let tohoto století pokračovali v klasické tradici. Například Bastableova publikace Veřejné finance, která vyšla v roce 1892 přinesla jen malý pokrok oproti tomu, k čemu dospěl J. S. Mill. Byly vedeny diskuse o rozličných kategoriích veřejných výdajů, avšak obecně se věnovala malá pozornost určování kritérií pro to, co má být poskytováno z veřejných financí.

Novou perspektivu přineslo až **Pigouovo** dílo "Ekonomika blahobytu". Pigou dal základy kategorii externalit tím, že rozlišoval mezi soukromým a společenským čistým produktem. Čistý soukromý produkt podle Pigoua vyjadřuje internalizované náklady a užitky, které jsou zahrnuty v tržní ceně. Čistý společenský produkt bude větší, jestliže i některým osobám nezúčastněným v tržní transakci budou plynout nějaké

⁴Eric Lindahl: Die Gerechtigkeit in der Besteuerung (Lund, 1919)

užitky, nebo naopak bude menší, jestliže třetí osobám vzniknou dodatečné náklady. Tam, kde společenské užitky převyšují soukromé, je místo pro státní podporu, aby se uspokojily i ty dodatečné potřeby, ty, které nejsou zahrnuty v tržní poptávce. Analogicky lze odvodit, že tam, kde společenské náklady převyšují soukromé, by měla nastoupit daň. Takže na fiskální nástroje se nahlíží jako na prostředky ošetřování externalit, ať již pozitivních či negativních. Výše daně nebo státní dotace má záležet na velikosti rozdílu mezi soukromým a společenským produktem.⁵

Pigou uvedl také několik konkrétních příkladů, avšak ačkoliv se dostal tak blízko, neformuloval obecné kritérium pro rozhodování o tom, co má být financováno veřejnými prostředky. Z jeho úvah lze odvodit, že veřejné financování je na místě, pokud je soukromý čistý produkt nulový a celý užitek je zahrnut jen do společenského čistého produktu. Pigou nespécifikoval souvislosti mezi externalitami a veřejnými výdaji ani ve svém dalším díle "Study in Public Finances". Tato publikace přinesla hodnotné poznatky z teorie zdanění, ale výdajové straně rozpočtu se věnovala jen letmo. Pigou dospěl k principu alokace výdajů, který byl podobný Schaeffleho pravidlu rovnoměrného uspokojení. V rámci dané velikosti rozpočtu je třeba výdaje uspořádat tak, aby se mezní užitky jednotlivých projektů rovnaly, a při určování velikosti rozpočtu je třeba vyrovnat mezní užitky veřejných a soukromých výdajů. K dosažení správného řešení musí individuální zájmy usměrňovat vláda jako propagátor kolektivních zájmů, i když tím vznikají další nepřímé náklady. Pigou nevěnoval pozornost výsledkům italských a rakouských autorů a konstatoval, že mechanismus, který by informoval vládu o tom, jakou hodnotu jednotlivci přisuzují různým veřejným statkům, neexistuje.⁶

Velkým krokem vpřed byla **Samuelsonova** studie⁷, která konečně zasadila problém alokace veřejných prostředků do podmínek paretooptimality.⁸ V Samuelsonově modelu existuje hypotetický rozhodčí, který přesně zná individuální preference. Za omezení daných množstvím zdrojů a dostupnými technologiemi pak rozhodčí určí optimální řešení, zahrnující rozdělení výstupu mezi soukromé a veřejné statky a jejich distribuci mezi spotřebitele. Optimálního řešení je dosaženo pomocí

⁵A. C. Pigou: *Ekonomika blahobytu*, (1920)

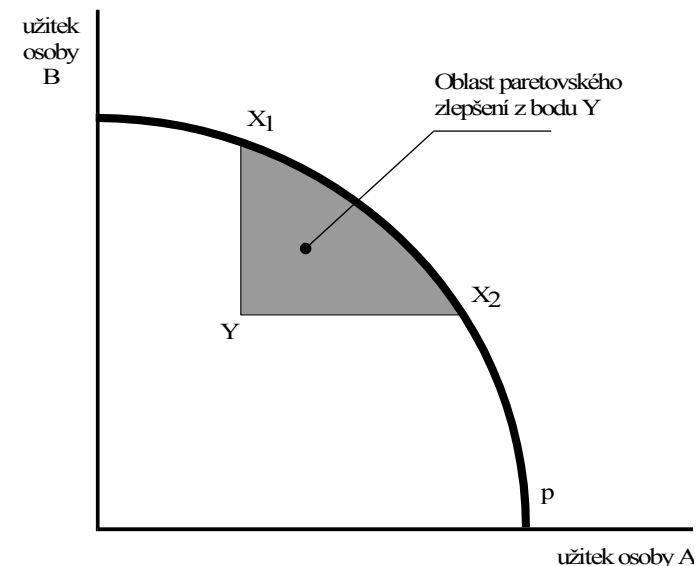
⁶A. C. Pigou: *Study in Public Finances* (1928)

⁷P. A. Samuelson: *The Pure Theory of Public Expenditures*, *Review of Economics and Statistics* (1955)

⁸Podle italského ekonoma Vilfreda Pareta je v ekonomice dosaženo optima, jestliže nelze realokovat zdroje tak, aby se zvýšil užitek alespoň jednoho jedince bez současného snížení užítku někoho jiného.

aplikace funkce sociálního blahobytu na množinu řešení ekvivalentních z hlediska souhrnu individuálních užítků. Výsledek splňuje podobné podmínky, jaké popisuje Paretovo pravidlo v případě soukromých statků. Zajímavé je, že řešení využívající Lindahlových cen dosažené Wicksellovým hlasovacím systémem splňuje Samuelsonovy podmínky efektivity.

Obr. 1: Křivka možných užítků



Pramen: K. Kubátová, L. Víték: *Daňová teorie a politika*

Zatím posledním velkým "objevem" v oblasti teorie veřejných statků jsou metody umožňující posuzovat veřejné projekty a objektivizovat kritéria jejich výběru v podmínkách omezených zdrojů. Mezi těmito metodami zaujímá výsadní postavení analýza nákladů a užítků, která je založena na finančním ohodnocení nákladové i užitkové strany veřejných projektů. Ačkoliv se tato metoda dostala do povědomí až v šedesátých letech dvacátého století, její princip se objevil již před více než stoletím v práci francouzského inženýra **J. Dupuít**a. Ten také navrhl, aby užitek nebyl měřen zaplacenou cenou, ale plochou pod poptávkovou křivkou. V praxi se ekonomické metody hodnocení veřejných projektů začaly uplatňovat

nejprve v oblasti vodních projektů a posléze v dalších oblastech. Po zveřejnění nejdůležitějších teoretických tezí se pozornost teoretiků soustředila na dílčí problémy jako volba vhodné diskontní sazby při hodnocení časově různorodých užitků a nákladů, měření alternativních nákladů stažení kapitálu ze soukromého sektoru, stanovování stínových cen, atd. Na počátku sedmdesátých let byly mnohé otázky zodpovězeny a analýza nákladů a užitků se stala významným nástrojem fiskální teorie i praxe.

1.2. Interpretace daňové spravedlnosti v dějinách teorií veřejných financí

V předcházející části jsme se zabývali výdajovou stránkou fiskálních procesů; vývoj teorií veřejných výdajů probíhal do značné míry odděleně od vývoje daňových teorií. Jedině snad představitelé rakouské školy posuzovali výdaje a příjmy veřejných rozpočtů současně. Kritéria pro "dobré zdanění" se objevují již v dílech klasiků; v této souvislosti nesmíme opomenout **Smithovy** věhlasné daňové kánony. Jedním z principů, které Smith prosazoval, je princip rovnosti. Rovnost je vnímána ve dvou rovinách, tj. daň musí odpovídat obdrženému prospěchu, avšak zároveň musí zohledňovat platební kapacitu poplatníka. Tato dvě pojetí rovnosti v podstatě rozdělila ekonomy do dvou táborů, přičemž ani v rámci těchto táborů nedošlo ke shodě například v otázce progresivity distribuce daňového břemene.

Ideové zázemí pro vznik principu prospěchu vytvořili osvícenští filozofové, mezi něž se řadí např. **Hobbes, Grotius či Locke**. Na základě jejich koncepce společenské smlouvy vznikl model, v němž by měl každý do státní pokladny přispívat podle toho, jaké ochrany od státu požívá. Výše daní by tedy měla být přímo úměrná prospěchu, který stát poplatníkovi přináší. Ačkoliv se v prvním Smithově kánonu, týkajícím se rovnosti, objevuje i myšlenka platební schopnosti, celkový duch jeho původního textu vyznívá spíše pro princip prospěchu. Uveďme autentický úryvek:

"The subject of every state ought to contribute towards the support of the government, as nearly as possible, in proportion to their respective

*abilities; that is, in proportion to their revenue which they respectively enjoy under the protection of the state."*⁹

Smith zdůrazňoval, že by ze zdanění mělo být vyňato určité životní minimum; daň uvalená na minimální mzdy by podle něj byla v konečném důsledku nesena spotřebiteli vyšších příjmových skupin. Nebyl odpůrcem proporcionalního zdanění, nevylučoval však ani možnost, že by bohatí přispívali více než úměrně jejich bohatství.

Zastánci principu prospěchu byli velice vzdáleni od jednomyslné shody v otázce konkrétního schématu daňových sazeb. Většina raných představitelů (Hobbes, Grotius, Bentham) vyznávala proporcionalní zdanění; **Sismondi, Rousseau a Condorcet** zase mezi jinými dávali přednost progresi. **Robespierre** odmítal progresi jako urážku chudých, zatímco J. S. Mill považoval za vhodný přístup regresí. Uváděl, že chudí potřebují nejvíce ochranu státu, a měli by tedy platit nejvíce. Jak je vidět, otázka, kdo má největší prospěch, nemá jednoduché řešení. Jestliže princip prospěchu je interpretován podle toho, kolik je občan ochoten zaplatit, výsledné daně jsou totožné s Lindahlovými cenami a progresivita zdanění závisí na cenové elasticitě poptávky. **G. Myrdal** v této souvislosti navrhol, aby se při uplatňování principu prospěchu vycházelo z celkového a nikoliv marginálního užítu jedince.

Doktrína platební schopnosti má rovněž dlouhou historii a stejně jako v předchozím případě se názory na konečnou distribuci daňového břemene různí. **Montesquieu a Say** byli přívrženci progresu, zatímco například **Bodin** připouštěl jediné proporcionalní sazby.

Moderní pojetí této doktríny je spojováno se jménem **J. S. Milla**. Millova teorie vznikala v čtyřicátých letech devatenáctého století za naprosto odlišné politické situace než byla v době tvorby A. Smithe. Všeobecně uznávané funkce státu se za posledních necelých sto let podstatně rozšířily. Značně se změnila také filozofická východiska. Na počátku devatenáctého století se na základě Lockeova pojetí spravedlnosti rozdělování přijala myšlenka, že celkový blahobyt bude za daného množství prostředků maximalizován při rovnoměrné distribuci. Podle Milla by mělo být rozložení daňového zatížení odvozeno ne z výdajové strany rozpočtu, ale z obecného pravidla sociální spravedlnosti. Přitom rovné zacházení Mill interpretoval ve smyslu rovné oběti, nikoliv peněžní sumy. Z podmínky

⁹Adam Smith: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů (1776)

rovné oběti odvodil požadavek proporcionálního zdanění příjmů nad určitou minimální hranicí.¹⁰ Podobně jako **Bentham** se obával destimulačních účinků progresivních sazeb, avšak narozdíl od Benthama schvaloval progresi u dědické daně. I když Mill mylně ztotožňoval pojmy rovné a nejmenší celkové oběti, položil tím základní kámen dlouhých a plodných diskusí o rovnosti a efektivnosti.

Více než o padesát let později završil tyto diskuse **F. Y. Edgeworth** závěrem, že optimálním řešením, zajišťujícím nejmenší celkovou oběť je zdanění podle rovné marginální oběti. K tomuto řešení dospěl Edgeworth použitím matematického aparátu teorie her. Nevysvětlil sice explicitně, proč by měli všichni účastníci (zejména bohatí, kteří by museli v absolutní výši zaplatit nejvíce) přistoupit na optimální řešení, avšak nabízí se vysvětlení podle teorie maximalizace očekávané užitečnosti za závojem nevědomosti. Edgeworth aplikoval své pravidlo nejen na rozložení daňového břemene, ale rozšířil je i na systém transferů, čímž dospěl k podmínce rovného rozdělení příjmů, a protože si uvědomoval možné dopady takového extrémního způsobu rozdělení na snížení výstupu a omezení osobních svobod, doporučoval čistý utilitarismus jako teoretické pravidlo, jehož použití v praxi však musí být omezeno.¹¹

Vedle pravidla minimální oběti se objevily také principy rovné absolutní a rovné proporcionální oběti, kterými se zabýval v roce 1889 holandský ekonom **C. Stuart**. Za Bernoulliova předpokladu jednotkové elastické marginální užitečnosti příjmové křivky tato pravidla vedou k požadavku proporcionality, respektive progresi; v případě, že je pokles užitečnosti rychlejší než navrhoval **Bernoulli**, vyžadují obě pravidla progresi. Rigidní aplikace kteréhokoliv z pravidel je nevhodná, jestliže ignorujeme tvar křivek užitečnosti.

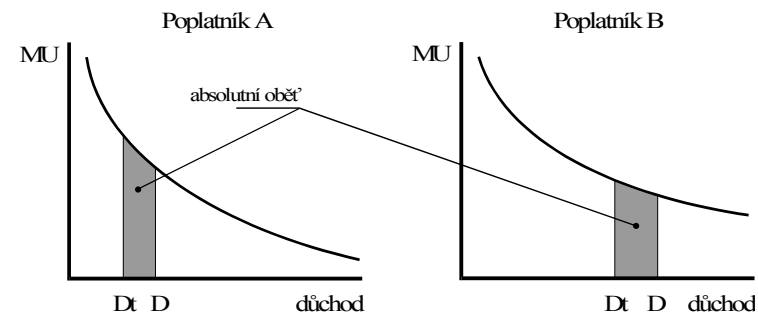
Podobné pozice jako Edgeworth zastával jeho současník **H. Sidgwick**. Na prvním místě však u něj byl princip prospěchu. Jen tam, kde nemůže být princip prospěchu uplatněn, nastupuje princip rovné oběti. Sidgwick byl opatrný v používání progresivních sazeb, neboť daňové zatížení se kvůli nim může stát nadměrným a ohrozit proces akumulace kapitálu. Ve stejné době, kdy probíhala mezi anglickými ekonomy debata o vhodné míře progresi, němečtí fiskální teoretici také nezaháleli. **A. Wagner** rozlišoval při zdanění čistě finanční princip a princip sociálního

¹⁰J. S. Mill: Zásady politické ekonomie (1848)

¹¹F. Y. Edgeworth: The Pure Theory of Taxation (1925)

blahobytu. První předpokládá proporcionální zdanění bez vlivu na distribuci příjmů, zatímco druhý princip vyžaduje progresi kvůli redukci nerovností v příjmech.

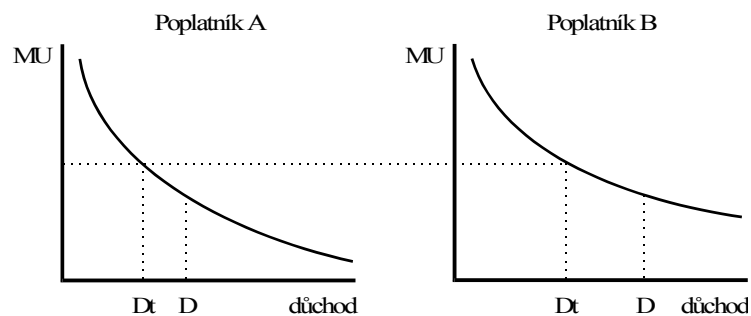
Obr. 2: Zdanění podle stejné absolutní oběti



D ... důchod před zdaněním, Dt ... důchod po zdanění

Pramen: K. Kubátová, L. Víttek: Daňová teorie a politika

Obr. 3: Zdanění podle stejné mezní oběti



Na přelomu devatenáctého a dvacátého století se ekonomové ohledně pravidla platební schopnosti odmlčeli, znovuobjevil je až **A. C. Pigou** ve své publikaci z roku 1928 "Studies in Public Science". Pigou přijal minimální oběť jako absolutní pravidlo zdanění, které považoval za součást obecného zákona, že veřejná politika by se měla zaměřovat na maximalizaci blahobytu. Největší důraz kladl na princip rovné marginální oběti. Všechny závěry o progresivitě, od Edgewortha až po Pigoua, byly založeny na následujících předpokladech:

- 1) Užitečnost je mezi všemi jedinci srovnatelná a kardinálně měřitelná.
- 2) Schéma mezní užitečnosti příjmu je známé.
- 3) Mezní užitečnost klesá s příjmem.
- 4) Tento pokles je pro všechny identický.

Pochybnosti ohledně třetího a čtvrtého předpokladu se objevily už u Edgewortha a Pigoua, avšak k převratné změně došlo ve třicátých letech, kdy byla odmítnuta možnost interpersonálního porovnávání užitečnosti. Moderní ekonomika blahobytu byla přeformulována do pojmů paretooptimality. Rozdělení blahobytu je podle **Paretova** formulace optimální, jestliže nemůže být dosaženo zlepšení pozice žádného občana, aniž by přitom nebyl snížen užitek někoho jiného (mírnější formulace zní, že zvýšený užitek jednoho nemůže kompenzovat související ztráty ostatních). Problém distribuce daňového břemene se spíše než z ekonomického hlediska začal posuzovat jako otázka etická a politická. Avšak záležitosti distribuce se ukázaly být natolik zásadní, že nemohly zmizet z pole zájmu ekonomů natrvalo. Distribuční úvahy nabyly opět na významu prostřednictvím zavedení funkce sociálního blahobytu. Za předpokladu, že její tvar je znám, ji můžeme aplikovat při hledání optimálního rozdělování, čímž se vyhneme předpokladu kardinální měřitelnosti a porovnatelnosti užitečnosti.

Doposud jsme se zabývali problematikou zdanění poplatníků s různou platební kapacitou. Otázku, jak tuto kapacitu měřit jsme však ponechali nezodpovězenou. Odpovědi je nutné sledovat v historických souvislostech, neboť ekonomické instituce a předměty zdanění se v čase mění. Od středověku až po období kolonizace se za objekt zdanění považoval majetek, vyjádřený v naturálních jednotkách (počet oken, vozů, kusů dobytka, apod.), které také vyjadřovaly kapacitu poplatníka. Později

Pramen: R. A. Musgrave a P. G. Musgrave: Veřejné finance v teorii a praxi

se pojetí majetku rozšířilo a objektem daně se stal i příjem jako toková veličina. Příjem byl jako objekt daně používán již před Smithem, ale jeho pojetí bylo zpočátku velmi úzké. **Fyziokraté** uznávali za základnu daně pouze pozemkovou rentu, protože půda byla považována za jediný pravý zdroj příjmů.¹² **Klasikové** počínaje Smithem vyznávali širší pojetí příjmu, ale stále se vyhýbali zdanění minimálních mezd a existenčně nutných statků, neboť dopad takových daní by se přesunul do rent a zisků. Takže vhodnými objekty zdanění zůstaly jenom renty, zisky a příjem plynoucí na spotřebu luxusního zboží. Z tohoto výčtu byly později vyňaty zisky, jejichž zdanění by způsobovalo úbytek kapitálu.

Moderní myšlenka daně, postihující příjem globálně ve všech jeho složkách, se objevila na sklonku devatenáctého století, především zásluhou německých autorů. **G. Schanz** navrhl koncepci přírůstku; tato koncepce pronikla do americké literatury ve dvacátých letech. Příjem jednotlivce byl definován jako peněžní hodnota čistého přírůstku jeho ekonomické síly. Univerzální daň z příjmu se stala jádrem daňové reformy ve Spojených státech, jejímž cílem bylo zajistit rovné zdanění osob se stejným příjmem (horizontální spravedlnost) stejně jako vytvořit globální základnu pro rozumné uplatnění progresivních sazeb (vertikální spravedlnost).

Ačkoliv byla pozornost daňových odborníků vždy zaměřena na příjem, vymezení platební kapacity pomocí spotřeby mělo také celou řadu příznivců, jedním z prvních byl v sedmnáctém století **T. Hobbes**. Za zakladatele moderní teorie zdanění spotřeby je považován **J. S. Mill**. Rozlišoval současný a permanentní příjem a prosazoval myšlenku, že různé příjmy by měly být posuzovány různým způsobem. Jeho vlastními slovy:

*"...an income tax would be to tax only that part of income devoted to expenditure, exempting that which is saved. For when saved and invested (and all savings, speaking generally, are invested) it thenceforth pays income tax on the interest and profits which it brings, notwithstanding that it has already been taxed on the principal. Unless therefore savings are exempted from income tax, the contributors are twice taxed on what they save, and only once on what they spend... The difference thus created to the disadvantage of prudence and economy is not only impolitic but unjust."*¹³

¹²F. Qesnay (1760)

¹³J. S. Mill: Zásady politické ekonomie (1848)

Mill došel k závěru, že úspory by měly být vyňaty ze zdanění, avšak byl skeptický ohledně praktické aplikace tohoto pravidla.

Na závěr této kapitoly uvedme, že názory na daňovou spravedlnost je nutné vnímat v kontextu filozofického pojetí povahy vlastnictví, oprávněnosti vlastnictví, spravedlnosti vůbec a vztahu jedince a státu. Připomeňme kupříkladu **Aristotela** či **Tomáše Akvinského** a jejich zpochybnění legitimacy úroku nebo třeba Lockeovo rozlišování plodů práce, které náleží pracovníkovi a plodů půdy, které mají náležet Bohu. Preference určitých druhů příjmů jako "zasloužených" a tudíž zdaněných nižší sazbou než příjmy "nezasloužené" se objevuje v ekonomických teoriích velice často.

1.3. Vývoj názorů na efektivnost daňového systému

Pro konstrukci dobrého daňového systému není spravedlnost jediným nezbytným předpokladem. Jak uvedl **A. Smith** ve svém čtvrtém daňovém kánonu,

*"...every tax ought to be so contrived as to take out and to keep out of the pockets of the people as little as possible, over and above what it brings into the public treasury of the state."*¹⁴

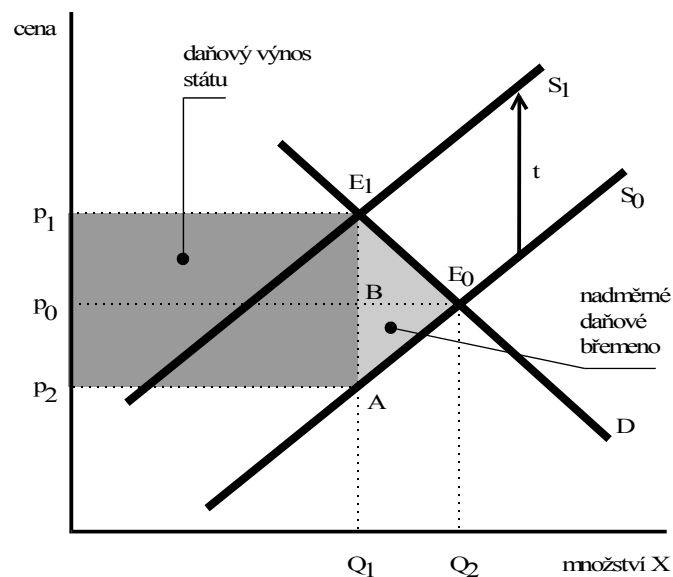
Hovoříme-li o daňové efektivnosti, máme zde především na mysli minimalizaci nákladů zdanění a to jak administrativních nákladů na straně státu tak dodatečných nákladů soukromého sektoru. Již **J. S. Mill** si povšiml, že rozdílné daně ve stejné výši způsobují různá břemena. Rané příspěvky o daňové efektivnosti se však zabývaly více než ztrátou mrtvé váhy spíše ztrátami výstupu.

Náznačky současného pojetí efektivnosti zdanění se objevují u **J. Dupuita**. Dupuit zkoumal podmínky, za kterých by měly být veřejné projekty uskutečněny a dal tak podnět k uplatnění moderní teorie užitečnosti. Stal se také otcem myšlenky měřit čistou ztrátou (dnes o ní hovoříme jako o mrtvé ztrátě) jako plochu trojúhelníka na grafu poptávkové a nabídkové křivky se znázorněným posunem po zdanění. Díky Marshallovi se toto později stalo standardním zobrazováním mrtvé ztráty. Dupuit dokonce odvodil, že čistá ztráta je přímo úměrná druhé mocnině velikosti

¹⁴Adam Smith: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů (1776)

daně. Bohužel svými úvahami o efektivnosti Dupuit značně předběhl svoji dobu a nedokázal u svých současníků vzbudit ohlas.

Obr. 4: Nadměrné daňové břemeno



Pramen: B. Hamerníková a kol.: Veřejné finance

Koncepce přebytku spotřebitele se znovu objevila až 40 let po Dupuitovi v dílech teoretiků mezní užitečnosti, zejména **F. Wiesera**, **C. Mengera** a **W. S. Jevonse**. V roce 1871 se stal **F. Jenkin** prvním, kdo použil poptávkovou a nabídkovou křivku v analýze daňového dopadu a dokázal, že celkové břemeno převyšuje sumu odvedenou do státního rozpočtu. **A. Marshall** odvozoval teorii přebytku spotřebitele poněkud odlišně a upozorňoval na neopodstatněnost předpokladu konstantní mezní užitečnosti příjmu. Uplatněním odvozených závěrů v daňové analýze dospěl k doporučení podporovat průmyslová odvětví s klesajícími mezními náklady a zdaňovat odvětví s rostoucími mezními náklady. Na okraj Marshall poznamenal, že "čistá ztráta" bude větší při zdanění luxusního zboží než při zdanění nezbytných statků, jelikož poptávka luxusního zboží je elastičtější. Přebytek spotřebitele hrál klíčovou úlohu i v dílech dalších daňových teoretiků a stal se i součástí obecné teorie optimálního zdanění.

Třicet let po zveřejnění Marshallových výsledků nabyla otázka efektivnosti zdanění opět na významu. **A. C. Pigou** provedl explicitní analýzu "oznamovacího efektu". Po zavedení daně se změní podmínky subjektů daně a ty přizpůsobí své chování změněné situaci. To vede ke vzniku "břemene oznamovacího efektu" a snižuje přebytek spotřebitele i výrobce. Tato ztráta roste s rostoucí progresivitou, avšak při nízké progresivitě jsou zase více zatíženy osoby s malými příjmy. Podle Pigoua by měl být kladen větší důraz na distribuční důsledky zdanění. Jeho úvahy o efektivnosti šly ještě dál. Princip nejmenší oběti vyžaduje vynětí úspor z předmětu daně z příjmů, jinak by byla budoucí spotřeba zdaněna vyšší sazbou než současná. Úspory představují elastičtější použití příjmu a tudíž by měly být zdaněny menší sazbou nebo by neměly být zdaněny vůbec. Úvahy o efektivnosti tudíž vedou k požadavku daně z výdajů. Pigou si byl vědom složitosti problému vlivu elasticit poptávkové a nabídkové křivky na oznamovací efekt daně a usoudil, že ke konstrukci optimálního systému je potřeba najít mocnější analytický nástroj.

Odpovědí na tento požadavek byly analýzy **F. P. Ramseye**, které se staly základem toho, co je dnes známo jako teorie optimálního zdanění.

*"the optimal system of proportionate tax yielding a given revenue will cut down the production of all commodities in equal proportions. Assuming labour supply to be fixed, this will be achieved by uniform proportional taxes; but with labour supply variable, differential ad valorem rates will be called for, depending on the elasticities of demand and supply."*¹⁵

Diferenciace mezi produkty způsobuje distribuční nerovnosti mezi poplatníky se stejnými příjmy avšak rozdílným spotřebním chováním. S vědomím tohoto dalšího konfliktu mezi rovností a efektivností navrhl Pigou uplatnit progresí prostřednictvím daně z příjmu, podpořenou případně zdaněním luxusního zboží.

Ačkoliv Pigou a Ramsay položili základy moderní teorie optimálního zdanění, její současná podoba se formovala velmi pomalu. Další velký příspěvek teorii optimálního zdanění přinesl až v roce 1938 **H. Hotelling**. Odvodil pomocí ordinální analýzy a bez použití koncepce přebytku spotřebitele nadřazenost daní z příjmů daním spotřebním. V následujících příspěvcích ostatních autorů se tato nadřazenost stala

¹⁵F. P. Ramsey (1927)

uznávaným axiomem. Bylo tomu tak až do roku 1951, kdy **Little** ukázal, že dosažený závěr závisí na předpokladu fixní nabídky práce a že v podmínkách variabilní nabídky práce žádný takový a priori úsudek nelze učinit.

V dalších letech se začal klást velký důraz na volbu mezi spotřebou a volným časem, což se stalo klíčovým faktorem při výběru efektivní daňové základny. Zveřejněné dosavadní výsledky umožnily v roce 1964 **Harbergerovi** přejít od teoretického k empirickému měření mrtvých ztrát jednotlivých daní. Analýza nadměrného břemene se tak posunula do oblasti aplikované vědy a dodnes je aktivně využívána. V oblasti teorie ještě došlo ke zpřesnění a rozšíření modelu optimálního zdanění, jež se stal centrem zájmu prací daňových teoretiků sedmdesátých let.

1.4. Daňový přesun a dopad jako specifický problém veřejných financí

Ekonomové si již od dávných dob uvědomovali, že mnohdy neunesou skutečné náklady daně jenom ti, kteří jsou povinni je odvádět. Například nositeli břemene spotřební daně jsou spotřebitelé, na něž daň dopadá prostřednictvím zvýšených cen. Přesunu daňového břemene si všimli již fyziokraté. Vývoj teorie daňového dopadu byl úzce spojen s vývojem ekonomické vědy jako takové, zejména sledoval výsledky teorie rozdělování a cen.

První model všeobecné rovnováhy byl navržen fyziokraty a obsahoval také velmi dobré postřehy o daňovém dopadu, i když první diskuze ohledně incidence se odehrály ještě o mnoho dřív. Již v roce 1651 **Hobbsův** návrh daně z výdajů počítal s tím, že daň v konečném důsledku ponese spotřebitelé. **T. Mun** konstatoval, že břemeno daně uvalené na nutné statky ponese bohatí, neboť daň se promítne nejen do vyšších cen statků, ale zákonitě také do vyšších mezd. Sir **W. Petty** došel k závěru, že všechny akcizy bez ohledu na typ statků dopadají na spotřebitele. Naproti tomu **J. Locke** v roce 1692 předběhl fyziokraty tvrzením, že náklady daní ponese majitelé půdy, kteří nemají již břemeno na koho přenést. Jak je vidět, existovalo široké spektrum názorů na daňovou incidenci, podmíněně zřejmě rozdílnými předpoklady o tvaru křivky nabídky práce.

Za první tvůrce rigorózní teorie daňového dopadu jsou považováni **fyziokraté**. V jejich modelu byla jediným faktorem produkujícím čistý produkt půda, z čehož vyvodili, že jediné půda by měla být stálým zdrojem daní. Zdanění mezd nebo zboží by vedlo k ekonomickému úpadku bez žádného trvalého přínosu do státní pokladny. Jedinou přijatelnou daní tedy podle fyziokratů byla daň z půdy, avšak tato koncepce jediné daně byla pro praxi shledána nerealistickou a nebyl nikdy učiněn pokus o její zavedení.

Extrémním přístupem byla **Canardova** teorie o rozptylování daňového břemene až do doby, kdy je daň sdílena rovnoměrně všemi subjekty. Nadbytečné ztráty vznikají pouze procesem přizpůsobování. Odtud plyne známý závěr, že "každá stará daň je dobrá a každá nová je špatná."

Základním předmětem bádání **klasické ekonomie** bylo kromě jiného rozdělení důchodu mezi výrobní faktory. Avšak dvoufaktorový model fyziokratů byl rozšířen o kapitál, což bylo odrazem přechodu od převážně zemědělské k manufakturní výrobě. Klasikové dále také přispěli k obohacení daňové analýzy o zkoumání procesu přizpůsobování tržní ceny a rozlišování krátkodobých a dlouhodobých efektů. Navíc se zbavili předpokladu nekonečně elastické nabídky práce, zejména v delším období.

Jádro klasické analýzy daňové incidence spočívá v díle D. Ricarda, který však navázal na poznatky **A. Smitha**. Ve Smithově "Bohatství národů" je řada podrobných úvah o nejdůležitějších daních, zahrnujících i aspekty dopadu těchto daní. Smith začíná u daně z pozemkové renty. Jestliže je daň uvalena přímo na vlastníka, bude absorbována v rentě. Stejný výsledek obdržíme, bude-li daň uvalena na nájemce. Nájemce platí rentu ve výši přebytku příjmů nad prostředky nezbytnými k přežití a reprodukci pracovní síly, takže nemůže nést daň a odečte ji z odváděné renty. V každém případě je nakonec nositelem břemene vlastník půdy. Přímá daň z mezd, pokračuje Smith, analogicky nemůže dopadat na poplatníka, neboť mzda je odvozena od míry prostředků nutných k přežití a nemůže být tudíž zredukována.

Smith shrnul poznatky o jednotlivých daních tak, že představitelé vyšších tříd (bohatí a vlastníci půdy) by při výběru mezi zdaněním luxusního zboží a renty nebo zdaněním mezd a nezbytných statků měli dokonce preferovat první možnost. Důvodem je, že druhá alternativa zvyšuje ceny více než o daň, jelikož s sebou nese dodatečné břemeno. Toto

tvrzení se zdá být v rozporu s jeho dřívějšími poznatky, že výše existenční hranice příjmů může být více či méně liberální v závislosti na tom, zda je poptávka po práci rostoucí, konstantní nebo klesající. K rozporu nedochází, je-li incidence zkoumána v dlouhém období. Klesnou-li mzdy dlouhodobě pod určitou mez, poklesne populace a dojde k úpadku ekonomiky a zúžení daňové základny.

D. Ricardo je považován za hlavního architekta klasické teorie daňové incidence. Jeho zaměření na daně je patrné již z názvu jeho hlavního díla "Principy politické ekonomie a zdanění". Trh funguje podle Ricarda nejlépe bez státních zásahů, ale když už dochází k veřejným výdajům a vyvstává potřeba vybírat daně pro jejich financování, je nutné uplatnit vědecké poznatky politické ekonomie tak, aby vzniklá újma byla co nejmenší. Vládní výdaje představují neproduktivní spotřebu a jestliže jsou financovány z daní, které dopadají na důchody, buď sníží soukromou spotřebu, aniž by se zvýšil národní kapitál nebo pokud spotřeba zůstane nedotčena nutně dojde k úbytku kapitálu s možnými důsledky v podobě ekonomické krize.

Ricardo dále věnoval pozornost jednotlivým daním. U daně z půdy došel ke stejným závěrům jako Smith, avšak použil jiné argumenty. Názory dvou nejvýznamnějších představitelů klasické školy na dopad dalších daní se už více rozcházel. Například daň z hrubé produkce nedopadá podle Ricarda na vlastníky půdy, jak se domníval Smith, ale na spotřebitele. Jakýkoliv pokus kompenzovat růst mezd způsobený uvalením daně ze mzdy například růstem cen vede zase ke zvýšení mezd, takže v konečném důsledku je snížena spotřeba kapitalistů a zásoba fixního kapitálu. Jelikož tyto jsou financovány ze zisků, je daň z mezd vlastně ekvivalentní zdanění zisků. A konečně, co se týče daně z manufakturní výroby, v případě nezbytných statků dopadá opět na zisky, v případě luxusního zboží na spotřebu bohatých.

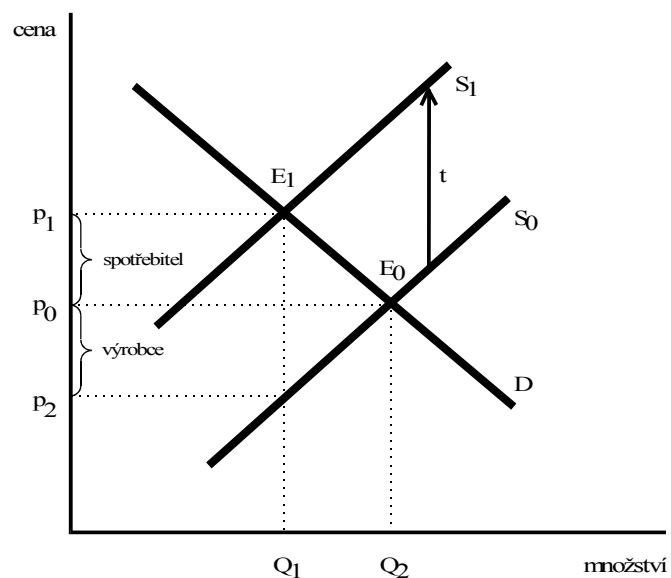
Ve všech uvedených případech jsou postiženy zisky nebo akumulace kapitálu. Během krátkého období jsou nabídka práce a reálné mzdy na konstantní úrovni. V delším časovém období však snížená akumulace povede k poklesu poptávky po práci a následně k úbytku populace až do té doby, kdy bude fond mezd rozdělen mezi méně pracovníků a mzdy se tak vrátí na úroveň postačující k přežití. V souladu s **Malthusovou** teorií se nová rovnováha ustaví na nižší úrovni populace. Reálné mzdy zůstanou ve výchozí výši a zásoba kapitálu bude nižší. I když

je Ricardův systém zkrácen několika nepřesnými předpoklady o fixní nabídce práce a existenčně nutných mzdách, jde o velmi dobře propracovanou mikroekonomickou i makroekonomickou analýzu důsledků zdanění.

Smith a Ricardo nebyli samozřejmě jedinými klasiky, zabývajícími se daňovým dopadem. **J. S. Mill** přeformuloval Ricardovy poznatky v obecnější podobě a rozšířil jejich aplikaci na mezinárodní obchod. Revoluce v ekonomické analýze na sklonku devatenáctého století začala označením užitečnosti za determinantu hodnoty. Poptávce, založené na relativních užitečnostech, byla připsána strategická úloha při stanovování relativních cen produktů. Následovala aplikace marginální analýzy v teorii distribuce, Malthusův mechanismus přizpůsobování byl zavržen. Ocenění výrobních faktorů podle jejich mezních užitek přispělo ke zcela novému pojetí teorie daňové incidence.

V návaznosti na **Jevonsovy** křivky mezní užitečnosti odvodil **F. Jenkin** analýzu daňového dopadu pomocí křivek nabídky a poptávky. V jeho modelu způsobovala daň posuny uvedených křivek. Jenkin ukázal pomocí nově objeveného aparátu, jak je daňové břemeno rozděleno mezi prodávajícího a kupujícího a o kolik celková ztráta převyšuje daň. Ztráta obou zúčastněných stran závisí na sklonech poptávkové a nabídkové křivky. Použitá terminologie ještě nepoužívala pojmy přebytku výrobce a spotřebitele, ale jádro Jenkinovy analýzy je v podstatě stejné s tím, co se uvádí v dnešních učebnicích.

Obr. 5: Přesun daně



Pramen: B. Hamerníková a kol.: Veřejné finance

Zatímco Jenkin byl první, kdo aplikoval marginální analýzu v teorii incidence, **L. Walras** byl zase první, kdo ji využil v kontextu všeobecné rovnováhy. V jeho díle "Elements of Pure Economics" najdeme kapitolu věnovanou zdanění. Zkoumal zde efekty daní z výrobních faktorů i daně z produktů. Většinou připouštěl více variant dopadu podle chování některých důležitých proměnných. Například dopad daně z kapitálových příjmů bude záviset na vývoji úspor, u daně z mezd hraje zase důležitou roli průběh nabídky práce. U daně z kapitálu jsou také rozlišeny dva efekty a konečně nepřímé daně budou podle něj dopadat částečně na spotřebitele a částečně na výrobce zdaněných produktů. Výsledné rozložení břemene je opět podmíněno chováním nabídky a poptávky na daných trzích.

Přínos **K. Wicksella** fiskální teorii zahrnuje kromě výše zmíněných poznatků o volebním procesu také rozsáhlou analýzu daňového dopadu. V prvé řadě Wicksell zavrhl pojem daňový přesun, který podle něj nevystihoval přesně podstatu jevu. Na každém stupni "přesunu" může být totiž přidáno dodatečné břemeno, takže celková újma převyšuje daň, což

není z pojmu "přesun" zřejmé. Dále Wicksell upozornil na nepřesnosti způsobené v dřívějších analýzách současným zkoumáním výdajové a příjmové strany rozpočtu. Dopad jednotlivých daní by měl být podle něj zkoumán v podmínkách konstantní výše vládních výdajů. Z Wicksellových poznatků o jednotlivých daních můžeme uvést, že ukázal nemožnost přesunu daně ze zisku a také dospěl k zajímavým závěrům o spotřebních daních. Zjistil, že růst cen bude nižší při ad valorem dani než při dani jednotkové. Ad valorem daně tudíž vyvolávají menší dodatečné břemeno a měly by být preferovány. Největší pozornost Wicksell věnoval dopadu na jednotlivé sociální třídy a podíly výrobních faktorů.

Mezi nejdůležitější příspěvky **A. Marshalla** k teorii incidence nepochybně patří rozlišení efektů z časového hlediska a analýza dopadu lokálních sazeb.

Jako další autor v našem výčtu raných neoklasiků by měl být uveden **F. Y. Edgeworth**. Kombinací předpokladů týkajících se fixní nebo variabilní nabídky, fixního nebo proměnného využití faktorů, rostoucích či klesajících nákladů odvodil dopad daní v různorodých podmínkách. Obzvláštní pozornost Edgeworth věnoval speciálním případům způsobených komplementaritou určitých produktů ve spotřebě a výrobě.¹⁶

Neměli bychom zapomenout zmínit geniální aplikaci analýzy marginální užitečnosti při určování účinku daně na pracovní úsilí, jejímž autorem byl **E. Barone**. Jeho výsledky byly předpovězením budoucího rozlišení důchodového a substitučního efektu. Navíc Barone ukázal, že to, zda dojde k poklesu nebo nárůstu outputu, závisí na elasticitě mezní užitečnosti před zdaněním.

Velmi stručně se ještě zmíníme o nejnovějších příspěvcích teorii incidence. Většinou se jedná o řešení dílčích problémů, vycházející z marginalistického přístupu. Jmenujme například **Robinsona**, který při odvozování principů nedokonalé soutěže hojně využíval daňové analýzy. Rozšířil a doplnil Cournotovy dřívější práce o monopolním zdanění a dokonce navrhl daňový nástroj, umožňující korigovat chování monopolů. Následovala řada studií o vztahu jednotkových a ad valorem daní v podmínkách dokonalé konkurence i monopolu a různého vývoje nákladů a poptávky.

¹⁶F. Y. Edgeworth: The Pure Theory of Taxation (1925)

Významným nástrojem incidenčních analýz se stalo **Hicksovo** rozlišení substitučního a důchodového efektu. Jelikož tyto efekty působí v protichůdných směrech, nemůžeme a priori určit, jestli nabídka faktoru po zdanění vzroste nebo poklesne, což už dříve tvrdil Barone. Další Hicksovy výzkumy ukázaly, že na výsledek má významný vliv použití proporcionálních nebo progresivních sazeb. Hicks odvodil, že při progresivní dani bude nabídka faktoru menší, neboť substituční efekt závisí na marginální a důchodový efekt na průměrné sazbě daně.

V oblasti zdanění kapitálových příjmů byla v čtyřicátých letech podrobně rozpracována problematika rizika. Výnos investic je nejistý, při investičním rozhodování bereme v úvahu očekávanou hodnotu zisků a ztrát. Efekt daně pak záleží na tom, jak je s těmito zisky a ztrátami nakládáno. Jestliže daňové zákony umožňují odečítat ztrátu z daňového základu, stává se vláda dalším nositelem rizika. Zkoumání daňových efektů vede k analýzám portfolia a investiční volby.

1.5. Fiskální politika a stabilizace v pojetí různých ekonomů a ekonomických škol

Do třicátých let našeho století se fiskální analýzy zaměřovaly na zkoumání důsledků vládních opatření v oblasti alokace zdrojů a rozdělení důchodů, a to v podmínkách plného využití zdrojů. Z povahy makroekonomického modelu, na němž byly všechny analýzy založeny vyplývá, že dopady na zaměstnanost byly za hranicemi analýz. S nástupem keynesiánství se stala dominantním faktorem určujícím úroveň zaměstnanosti agregátní poptávka, a tak získala rozpočtová politika novou strategickou roli. K základním funkcím veřejných financí přibyla funkce stabilizační a fiskální politika se posunula do středu makroekonomického zájmu.

Již v roce 1820 oponoval **T. R. Malthus** názorům Ricarda, Saye a Milla tvrzením, že k udržení výše outputu je nutná odpovídající úroveň efektivní poptávky. Snížením efektivní poptávky pod únosnou hranici dojde k hospodářské depresi a následně úbytku populace. Jako primární problém úspor viděl Malthus fakt, že je-li utráceno mnoho na tvorbu kapitálu, zůstane poptávka na úrovni nedostatečné pro absorbování přírůstku outputu, který následuje. Jako důsledek poklesnou zisky a zpomalí se i proces

akumulace kapitálu. Bude možné opět dosáhnout rovnováhy, ale na nižší úrovni. Malthus tak vysvětloval krizi, která kvůli nedostatečné spotřebě následovala po napoleonských válkách.

Z našeho pohledu jsou zajímavé implikace, které z uvedených úvah Malthus vyvodil pro hospodářskou politiku. Podhodnocenou poptávku lze stimulovat pomocí státního rozpočtu, jestliže redistribuujeme důchody ve prospěch nízkopříjmových tříd, které mají vysoký sklon ke spotřebě. Daňovým zvýhodněním určitých skupin lidí dojde k adekvátnímu zvýšení poptávky po spotřebním zboží. Naopak, fiskální opatření může ekonomice uškodit, jestliže poptávka je příliš snížena splácením veřejného dluhu. Malthus však nezapomněl dodat, že redistribucí nesmí být dotčena vlastnická práva a ujistil čtenáře, že není necitlivý k nepříjemnostem souvisejícím se státním dluhem.¹⁷

Malthus byl spolu se **Sismondim** průkopníkem teorie ekonomické krize způsobené nedostatečnou poptávkou. Spřízněné názory prezentoval také **Marx** a řada dalších autorů, diskuze o této problematice dosáhla vrcholu ve dvacátých letech našeho století.

Analýza dopadů fiskální politiky na zaměstnanost vstoupila do světa veřejných financí v třicátých letech s **Keynesovou** "Obecnou teorií důchodu a zaměstnanosti". Přijetím předpokladu závislosti zaměstnanosti na agregátní poptávce, která je přímo ovlivněna fiskální politikou, fiskální opatření se stala rozhodující determinantou úrovně zaměstnanosti. Tato nová funkce veřejných financí byla o to důležitější, že neúplné využití zdrojů nebylo již považováno za dočasnou odchylku, ale dlouhodobou tendenci ekonomiky. S tím souviselo očekávání stagnace a nadměrné tvorby úspor, které vyvolávalo potřebu expanzivní fiskální politiky, aby byla v ekonomice udržena vysoká zaměstnanost. Monetární politika byla alespoň v rané fázi keynesiánství shledávána neefektivním nástrojem kvůli pasti likvidity.

Keynesiánský požadavek deficitního financování vyvolal četné diskuze. Proto byly postupem času některé předpoklady zmírněny. Fiskální politika nebyla již považována za všemocnou, ale stále zaujímala mezi stabilizačními nástroji klíčovou pozici. Veřejné finance, tradičně zkoumané z mikroekonomického pohledu se staly středem pozornosti makroekonomie.

¹⁷Thomas R. Malthus: Esej o populaci (1798)

Důležité místo v keynesiánském modelu měla teorie multiplikátorů. Původní myšlenkou bylo popsat efekt způsobený nárůstem vládních investic při konstantní úrovni daňových příjmů. Zvýšením vládních nákupů vzrostou autonomní výdaje, což umožní vyšší úroveň důchodů. Četné práce se soustředily na měření hodnoty fiskálního multiplikátoru. **Samuelsonův** model multiplikátoru - akceleratoru rozšířil analýzu o efekty na investice. I když původně byl kladen důraz na zvýšení vládních výdajů, pozdější práce připouštěly jako druhý nástroj fiskální expanze také snížení daní. To vedlo ke zkoumání různých kombinací daňových a výdajových opatření. Zpočátku byla za nutný důsledek expanzivních fiskálních opatření považována tvorba rozpočtového deficitu. Proto se na počátku čtyřicátých let zdálo být poněkud šokující zjištění, že i vyrovnaný rozpočet může působit expanzivně.

Nově vytvořená role fiskální politiky postavila daně do zcela jiné perspektivy. Daním, které zatěžovaly spotřebu, byl přisuzován větší negativní multiplikační efekt než daním, dopadajícím na úspory. Dopad na úspory byl tudíž shledán méně škodlivý. Politika plné zaměstnanosti byla spojena s požadavkem progresivního zdanění. Když se ekonomům otevřel prostor pro nové použití daňových a výdajových instrumentů v makroekonomickém kontextu, vyvstala otázka, jak nové požadavky na tyto nástroje sladit s tradičními fiskálními cíli, jako např. efektivní a spravedlivá daňová struktura, poskytování veřejných statků, apod.

Koncem čtyřicátých let se fiskální nástroje začaly rozdělovat na automatické stabilizátory a diskreční opatření. Zkoumalo se, do jaké míry působí jednotlivé daně jako vestavěné stabilizátory. Většinou byly automatické nástroje považovány za účinnější a vhodnější, ale časem se ukázalo, že jejich účinnost nelze absolutizovat. V otázce diskrečních opatření se ekonomové názorově rozštěpili na několik táborů od jejich přívrženců až po jejich zapřísáhlé odpůrce.

Ekonomická situace v USA v období druhé světové války se vyznačovala velkým nárůstem rozpočtu a GNP a zdálo se, že expanzivní fiskální politika prokázala v praxi své přednosti. Poválečná hospodářská situace opět vyžadovala expanzivní opatření. K tomu, aby mohlo být sledováno širší pole makroekonomických cílů, bylo vhodné zapojit i monetární politiku. Směs monetárních a fiskálních opatření umožňovala v **neoklasickém** modelu ovlivňovat více proměnných a také využívat efektu nevyrovnaného rozpočtu. Různé kombinace monetární a fiskální expanze či

restrikce vedly k dosažení stejné hladiny agregátní poptávky, avšak s různými důsledky na spotřebu, investice a další ekonomické proměnné. Optimistických názorů na moc stabilizační politiky však v sedmdesátých letech značně ubylo v souvislosti s novým ekonomickým problémem stagflace.

1.6. Problém veřejného dluhu ve fiskálních teoriích

Problém veřejného dluhu patří mezi nejkontroverznější otázky v oblasti veřejných financí. Tento fakt je částečně důsledkem jeho strategické úlohy ve fiskální politice. Mezi hlavní výtky veřejnému dluhu patří zatěžování budoucích generací. **Merkantilisté** však tento argument popírali. Domácí veřejný dluh nepředstavoval například podle **Melona** žádnou zátěž, neboť v podstatě "levá ruka dluží pravé". **Pintus, Voltaire a Condorcet** zastávali podobné pozice.

Nárůst státního dluhu ve Francii a Anglii v osmnáctém století však vyvolal řadu kritických ohlasů. **Montesqieu a Hume** zavrhl Melonovu představu jako klamnou. **Smith** uvedl, že deficitní financování může být potřebné v době války, avšak obecným pravidlem by mělo být používání daňových příjmů. Daně znamenají stažení prostředků z fondů jinak využitých pro zaměstnávání neproduktivní pracovní síly, zatímco půjčka by znamenala úbytek prostředků, jež mohly být využity produktivně. Státní půjčka tedy znamená snížení kapitálových zdrojů státu. Navíc daňové břemeno dopadá najednou, což způsobuje, že poplatníci jsou důslednější při kontrole hospodárnosti veřejných výdajů.

Ricardův příspěvek teorii veřejného dluhu vešel ve známost jako teorém ricardiánské ekvivalence. Podle této koncepce jsou oba způsoby financování z pohledu poplatníka rovnocenné. Ricardo dospěl stručně řečeno k názoru, že při deficitním rozpočtu poplatník diskontuje svoji budoucí daňovou kapacitu a jeho blahobyt je v konečném důsledku snížen stejně jako při vyrovnání rozpočtu zvýšením daní. I z hlediska ekonomiky jako celku neexistuje žádný reálný rozdíl mezi dvěma uvedenými modely. Břemeno je prostě buď odvedeno najednou nebo v ročních splátkách, celková hodnota se neliší. Úroky z dluhu neznamenají žádné dodatečné břemeno, ale představují pouze transfer mezi generacemi.¹⁸

¹⁸David Ricardo: Principy politické ekonomie a zdanění, (1817)

Pozdější názory, odmítající teorém ekvivalence, upozorňovaly na rozdílné působení způsobů financování na tvorbu kapitálu a tedy potažmo postavení budoucích generací. Úspory a tvorba kapitálu jsou sníženy, přejde-li se k deficitnímu financování, a budoucí generace nesou břemeno v podobě nižších příjmů.

Němečtí autoři, kteří byli většinou více nakloněni veřejnému sektoru než britští a američtí ekonomové, neviděli v růstu veřejného dluhu tak závažný problém. **Dietzel** například připisoval ekonomický rozvoj Velké Británie v polovině minulého století právě rychlému růstu veřejného dluhu. Spojením růstu veřejného dluhu s akumulací veřejného kapitálu dospěl k pohledu na dluh jako příznak rostoucího národního bohatství. Podobně, ale s větší opatrností, vyjadřoval podporu veřejnému dluhu **A. Wagner**. Italská fiskální teorie spíše rozvíjela Ricardův teorém ekvivalence. Nejdůležitější francouzské, anglické a americké texty většinou odmítaly tvorbu veřejného dluhu jako zátěž budoucích generací.

Tento pohled byl otřesen nástupem **keynesiánské** ekonomie. Nejenže tvorba dluhu byla shledána nezbytným vedlejším produktem fiskální expanze potřebné k zajištění plné zaměstnanosti, ale problému rostoucího dluhu nebyl připisován žádný velký význam. Již zmíněné staré tvrzení, že úrokové platby představují transfer od pravé ruky k levé, se znovu objevilo v podobě výroku "dlužíme sami sobě". **A. P. Lerner** popsal rozdíl mezi soukromým a veřejným dluhem tak, že v prvním případě dlužíme "ostatním", kdežto v případě veřejného dluhu občanům stejného státu. Státní dluh podle něj neznamenal úbytek národního bohatství ani snížení příjmů budoucích generací o úroky z dluhu. Je nutné podotknout, že Lerner připouštěl možnost vzniku mrtvých ztrát při daňovém financování úroků. Těmto negativním jevům se podle něj dalo vyhnout placením úroků prostřednictvím dalších půjček. Daňové financování by bylo nutné jen tehdy, kdyby se stala dluhová služba vzhledem k příjmům tak vysoká, že by další půjčky působily inflačně. V takovém případě by se stal národní dluh vážným problémem, i když tato možnost se Lernerovi zdála nepravděpodobná.

Nedílnou součástí uvedeného pojetí veřejného dluhu byl předpoklad nízké zaměstnanosti vyžadující stimulaci agregátní poptávky prostřednictvím fiskální expanze. Vládní výpůjčky podle keynesiánských předpokladů nesníží úroveň soukromých investic. Tím pádem nedochází k

negativním dopadům na budoucí generace v podobě snížené zásoby kapitálu.

S přijetím deficitního financování jako nástroje zvyšování zaměstnanosti pokračovaly diskuze o břemenu dluhové služby a jeho efektech na budoucí generace. Rozdíl mezi dvěma způsoby financování byl spatřován v různých poměrech mezi objemem zdrojů stažených ze spotřeby a z tvorby kapitálu. Fakt, že zadlužování státu způsobuje přesun břemene v čase, není nutně argumentem proti. V souvislosti s tvorbou veřejného kapitálu může být přesun břemene vnímán jako nástroj mezigenerační spravedlnosti.

Vedle rozdílnosti důsledků jednotlivých způsobů financování byla ve čtyřicátých a padesátých letech věnována značná pozornost problému, jak nakládat s veřejným dluhem a jakou zvolit strukturu dluhu. Při řešení otázek likvidity bylo nutné využít i poznatky **monetární teorie**.

X X X

Stručné shrnutí:

Teorie veřejných financí se vyvíjely souběžně s obecnou ekonomickou teorií. Představitelé různých ekonomických škol podávali rozdílný výklad základních kategorií teorie veřejných financí.

Ekonomové se rozcházejí již v odpovědi na základní otázku veřejné ekonomie, a to jak velký rozsah by měl mít veřejný sektor, tj. které statky by měly být financovány **veřejnými výdaji**. Klasikové se snažili vymezit základní funkce, které musí stát zajišťovat. Kontinentální a zejména němečtí ekonomové přikládali veřejným výdajům větší důležitost, považovali jejich růst za přirozený jev. Na konci 19. století se do teorie veřejných výdajů významně promítl marginalistický přístup. Ve 20. století byly rozpracovány zejména metody hodnocení veřejných projektů. Velkým přínosem byla Samuelsonova teorie čistých veřejných statků.

Otázku **daňové spravedlnosti** řešil již Adam Smith ve svých daňových kánonech. Ekonomové se při hledání kritéria spravedlivého zdanění rozdělili v zásadě do dvou táborů podle toho, zda se přikláněli spíše k principu prospěchu nebo k principu platební schopnosti. Velká pozornost byla věnována stanovení míry progresu a vymezení základu daně. Řada přístupů k řešení této problematiky byla založena na interpersonálním

porovnávání celkových nebo mezních užitek a obětí, pozdější teorie využívaly spíše aplikaci funkce společenského blahobytu.

Současné pojetí **efektivnosti daňového systému** se traduje od poloviny minulého století, kdy J. Dupuit popsal způsob měření tzv. mrtvé ztráty. Jeho koncepci později rozpracovali teoretikové mezní užitečnosti. Základy moderní teorie optimálního zdanění položili A. C. Pigou a F. R. Ramsey. Od počátku tohoto století se začal klást velký důraz na vliv zdanění na ochotu pracovat.

Těžiště klasické analýzy **daňové incidence** spočívá v díle D. Ricarda. Marginalisté analyzovali daňový dopad pomocí křivek nabídky a poptávky. Barone aplikoval marginální analýzu při určování účinku daně na pracovní úsilí; významným nástrojem se stalo Hicksovo rozlišení důchodového a substitučního efektu.

K tradičně uznávaným funkcím veřejných financí přibyla ve třicátých letech tohoto století **funkce stabilizační**. Na nebezpečí ekonomické krize způsobené nedostatečnou poptávkou upozorňoval však již T. R. Malthus. V Keynesově teorii se stala fiskální politika rozhodujícím činitelem úrovně zaměstnanosti. Důležitým prvkem v keynesiánské teorii byla teorie multiplikátorů.

K nekontroverznějším otázkám veřejných financí patří problém **veřejného dluhu**. Merkantilisté mu nepřipisovali příliš velký význam, ale klasická a další ekonomické školy jej vnímaly jako negativní jev. Ricardo zastával teorii, že úvěrové a daňové krytí dluhu je ekvivalentní; tato teorie se později stala terčem kritik. Německá historická škola možnost používat deficitní financování nezavrhovala a keynesiánci veřejný dluh dokonce považovali za nezbytný efekt fiskální expanze.

Příloha

Galerie významných autorů

Buchanan, James M. (1919-)



Americký ekonom, který r. 1986 obdržel Nobelovu cenu za ekonomii pro jeho přínos do teorie politického rozhodování a veřejného výběru. Buchanan chápe politiku jako proces kooperace, usilující o dosažení recipročních výhod. Dynamika a výsledky tohoto procesu budou záviset na "pravidlech hry", Buchanan proto zdůrazňoval význam volby těchto konstitučních pravidel. Buchanan publikoval více než 20 knih a 300 statí.

Edgeworth, Francis Ysidro (1845-1926)



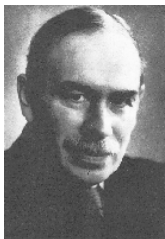
Profesor politické ekonomie na Oxfordské univerzitě a spoluvydavatel časopisu *Economic Journal*. Je mu přisuzováno například autorství indiferenčních křivek, teorie naturalní směny a rozšíření zákona klesajících výnosů jako obecného principu ze zemědělství na průmyslovou výrobu. K jeho publikovaným pracím náleží *Mathematical Psychics* (1881), *Theory of Monopoly* (1897), *Theory of Distribution* (1904), *Papers Relating to Political economy* (1925).

Hume, David (1711-1776)



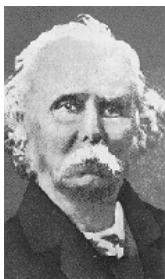
Skotský filozof, jehož přínos do politické ekonomie se z valné části nachází v knize *Political Discourses* (1752). Hume byl zastáncem myšlenky, že množství peněz v zemi nemá vliv na reálné bohatství této země, a také obhájcem kvantitativní teorie peněz. Jeho filozofický přístup ke společenským vědám spolu s jeho hodnocením soukromého zájmu a motivu akumulace jako hnací síly ekonomické aktivity významně ovlivnil A. Smithe a další pozdější ekonomy.

Keynes, John Maynard (1883-1946)



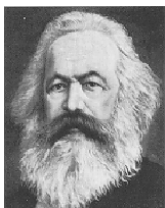
Anglický ekonom, profesor na Cambridgeské univerzitě, od roku 1911 editor časopisu *Economic Journal*. Podílel se na formulování vládní politiky, byl členem Macmillanova výboru pro finance a průmysl. K jeho nejvýznamnějším dílům patří *Treatise on Money* (1930) a zejména *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936). V této knize popsal nový model všeobecné rovnováhy, navrhl předpoklad, že ekonomika se nachází na úrovni plné zaměstnanosti, čímž způsobil revoluci v nazírání na úlohu vlády v ekonomice. Kládl důraz na efektivní poptávku a popsal mechanismus multiplikátorů. Keynesovy myšlenky měly velký ohlas, daly dokonce příčinu vzniku keynesiánské ekonomické školy.

Marshall, Alfred (1842-1924)



Britský ekonom, který po většinu svého života působil jako profesor ekonomie v Cambridge. Marshallova ekonomická teorie je považována za spojovací můstek mezi klasickou ekonomickou teorií, Jevonsovou neoklasickou subjektivní teorií a teorií Leona Walrase. Mezi hlavní Marshallovy práce náleží *The Pure Theory of Foreign Trade* (1879), *The Principles of Economics* (1890), *Industry and Trade* (1919) a *Money, Credit and Commerce* (1923).

Marx, Karl (1818-1883)



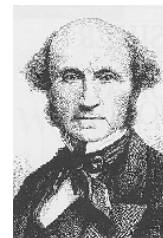
Německý filozof, sociolog, historik, politický teoretik a ekonom, který pro své radikální názory musel strávit většinu života v exilu. Marx analyzoval zákony kapitalismu ve svém hlavním díle *Kapitál* (1. díl 1867, 2. díl 1885 a 3. díl 1894). Mezi jeho další ekonomické teoretické práce patří *Teorie nadhodnoty* a *Grundrisse: Základy kritiky politické ekonomie*. Marxovo dílo není sice ve všech detailech správné, nicméně se významně zapsalo do světových dějin.

Menger, Carl (1840-1921)



Zakladatel rakouské ekonomické školy, jeden z průkopníků teorie hodnoty z pozic mezního užítku. Mengerovým hlavním dílem jsou *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (1871).

Mill, John Stuart (1806-1873)



Anglický filozof a ekonom, jehož práce má eklektický charakter a je považována za završení klasické ekonomie. Mezi jeho nejdůležitější díla se řadí filozofická studie *On Liberty* (1859), *Essay on Some Unsettled Questions of Political Economy* (1844) a především studie *Principles of Political Economy* (1848), dlouho používaná jako základní ekonomická učebnice.

Myrdal, Gunnar K. (1898-1987)



Švédský ekonom, politik a státní úředník. V roce 1973 mu byla udělena Nobelova cena za ekonomii. Myrdal kládl velký důraz na politické, institucionální a demografické aspekty; dokonce vyjádřil názor, že při formování ekonomického dění jsou institucionální faktory důležitější než tržní vztahy. Jeho nejvýznamnější obecnou prací je *The Political Element in the Development of Economic Theory* (1929).

Pigou, Arthur Cecil (1877-1959)



Anglický ekonom, profesor ekonomie v Cambridge, který rozvíjel učení Alfreda Marshalla. Jeho rozlišování mezi soukromými a společenskými náklady vytvořilo základ pro teorii externalit. Přístup k jejich eliminování se dnes nazývá Pigouviánskou daní. Jeho práce *Theory of Employment* (1933) a *Employment and Equilibrium* (1941) byly v podstatě klasickou teorií zaměstnanosti a národního důchodu a staly se hlavním terčem kritiky ze strany keynesiánců. Pigou byl velmi plodným autorem, z jeho dalších prací uveďme alespoň *Wealth and Welfare* (1912), *Unemployment* (1914), *Economics of Welfare* (1920), *Essays in Applied Economics* (1923).

Quesnay, Francois (1694-1774)



Nejvýznamnější osobnost mezi francouzskými ekonomy 18. století, známými jako fyziokraté. Byl kritikem merkantilismu a zastáncem teorie, že jediným zdrojem bohatství a nadhodnoty je zemědělství. Vzhledem k tomuto názoru Quesnay navrhoval, aby veřejné finance byly zajišťovány jednotnou daní, uvalenou na zemědělský sektor. Jeho ekonomické práce byly publikovány v *Encyklopédie* (1756, 1757), *Journal de l'agriculture de commerce et des finances* (1765, 1767) a v *Tableau économique* (1758).

Ricardo, David (1772-1823)



Anglický ekonom a podnikatel, představitel klasické školy. Ricardovou hlavní prací jsou *Principy politické ekonomie a zdanění* (1817). Ricardo vycházel z Malthusovy teorie populace a vytvořil model vývoje ekonomického růstu založený na zákonu klesajících výnosů. Byl stoupencem pracovní teorie hodnoty. V souvislosti s problémem veřejného dluhu je mu přisuzováno autorství teorému ekvivalence. Za jeden z Ricardových největších přínosů ekonomické teorii je považováno rozpracování teorie komparativních výhod.

Samuelson, Paul A. (1915-)



Americký ekonom, profesor na Massachusettském technologickém institutu, nositel Nobelovy ceny za ekonomii. Samuelsonovo dílo obsáhlo téměř všechny obory ekonomické teorie. Ve stati *Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration* (1939) analyzoval proces, který se stal východiskem analýzy obchodního cyklu. Vytvořil čistou teorii veřejných výdajů, která se snaží objasnit optimální alokaci zdrojů v přítomnosti soukromých i veřejných statků. Napsal knihy *The Foundations of Economic Analysis* (1948) a velmi zdařilou učebnici *Economics* (1945).

Say, Jean-Baptiste (1767-1832)

Francouzský podnikatel a později profesor politické ekonomie. Byl prvním ekonomem, který se pokusil nahradit pracovní teorii hodnoty subjektivní teorií užitku. Say také začal rozlišovat tři výrobní faktory. Pro jeho teoretická východiska bývá často považován za předchůdce neoklasické ekonomie. Say se nejvíce proslavil svou teorií trhů, kterou rozpracoval ve své práci *Trait d'économie politique* (1803). Sayovou další významnou prací je *Cours complet d'économie politique pratique* (1928).

Smith, Adam (1723-1790)



Skotský filozof, představitel klasické ekonomie, který působil jako profesor morální filozofie na universitě v Glasgowě. Smithův přístup k ekonomii byl utvářen jeho vírou v přirozený řád. Smith soustředil svoji pozornost zejména na otázku ekonomického růstu, za jehož faktory považoval zejména dělbu práce, technický pokrok a akumulaci kapitálu. Smith sice obhajoval laissez-faire, současně však uznával potřebu státních zásahů a nezastupitelnost tří funkcí státu v oblasti bezpečnosti, soudnictví a veřejných prací. Jeho dílo *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776) bylo první komplexní prací ekonomické teorie.

Veblen, Thorstein B. (1857-1929)

Americký ekonom a sociolog, od roku 1892 profesor na univerzitě v Chicagu. Byl zakladatelem institucionální ekonomie a ostrým kritikem neoklasického pojetí lidské povahy. Veblen byl přesvědčen, že základním charakteristickým rysem moderní průmyslové společnosti je konflikt mezi výrobními a peněžními činnostmi. Mezi jeho hlavní práce patří *The Theory of the Leisure Class* (1899) a *The Theory of Business Enterprise* (1904).

Walras, Léon (1834-1910)



Pocházel z Francie, ale od roku 1870 působil ve Švýcarsku jako vedoucí katedry politické ekonomie na lausannské univerzitě. Za jeho hlavní přínos ekonomické teorii je považováno rozpracování teorie hodnoty z pozic mezního užítku a rozvoj teorie všeobecné rovnováhy. Svůj přístup vyložil v knize *Elements d'économie politique pure* (1874-7), která položila základy teorie směny, výroby, tvorby kapitálu a peněz.

Wicksell, Knut (1851-1926)



Švédský ekonom, který vystudoval matematiku a filozofii. Od roku 1904 byl vedoucím katedry ekonomie na univerzitě v Lund. Je považován za spojovací článek mezi rakouskou školou a lausannskou školou. Syntézu a rozšíření neoklasické teorie výroby a rozdělování provedl v prvním díle spisu *Lectures on Political Economy* (1901). Ve druhém díle tohoto spisu zase významně obohatil monetární teorii.

Prameny

Knihy

- Albín Bráf: Výbor statí z hospodářské a sociální politiky, Vesmír, Praha 1923
- James Buchanan: Veřejné finance v demokratickém systému, Computer Press, Brno 1998, 324 stran
- T. G. Buchholz: Živé myšlenky mrtvých ekonomů, Victoria Publishing, Praha 1990
- Karel Engliš: Hospodářské soustavy, 2. vyd., Spolek českých právníků Všehrd, Praha, 1996, 128 stran
- Karel Engliš: Malá finanční věda, Praha, 1946
- Karel Engliš: Národní hospodářství, 2. vyd., Orbis, Praha 1946
- Karel Engliš: Národní hospodářství (příručka), Nakladatelství František Borovský, Praha 1928
- Karel Engliš: Podstata nynější krize státních financí, Praha 1932
- Karel Engliš: Theorie státního hospodářství, Nakladatelství František Topič, Praha 1932
- Karel Engliš: Vybrané kapitoly z národního hospodářství, Státní nakladatelství Praha, 1925
- Bojka Hamerníková: Veřejné finance, Victoria Publishing, Praha 1996, 182 stran
- J. Lisý a kol.: Dejiny ekonomických teorií, Elita, Košice 1996
- John Locke: Druhé pojednání o vládě, Svoboda, Praha 1992
- Květa Kubátová a kol.: Moderní průvodce daňovým systémem, Grada Praha 1994
- Květa Kubátová, Leoš Vítek: Daňová politika, Codex Praha 1997
- Josef Macek: Kurs národního hospodářství, Praha 1945
- Josef Macek: První uvedení do národního hospodářství, 3. vyd., Státní nakladatelství v Praze, 1945, 85 stran
- Josef Macek: Sociální ekonomika, část 1., Česká grafická unie a.s., Praha, 1945, 146 stran
- R. A. Musgrave: Public Finance in a Democratic Society, Vol. 1, Social Goods, Taxation and Fiscal Policy, New York University Press, New York, 1986, 391 stran
- R. A. Musgrave: Public Finance in a Democratic Society, Vol. 2, Fiscal Doctrine, Growth and Institutions, New York University Press, New York, 1986, 400 stran

R. A. Musgrave, P. B. Musgrave, Veřejné finance v teorii a praxi, Management press, Praha 1994, 581 stran

David W. Pearce: Macmillanův slovník moderní ekonomie, Victoria Publishing, Praha, 1995, 549 stran

Alois Rašín: Můj finanční plán, Pražská akciová tiskárna, Praha 1920, 208 stran

Adam Smith: Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, SNPL Praha, 1958

Sojka a kol. : Dějiny ekonomických teorií, VŠE Praha, 1991

Joseph E. Stiglitz: Ekonomie veřejného sektoru, Grada, Praha, 1997, 661 stran

Y. Strecková, I. Malý: Veřejná ekonomie, Computer Press, Praha 1998

S. Svátková: Bakalářské minimum z daní, Trizonia Praha 1994

František Vencovský: Karel Engliš, Nadace Universitas Masarykiana, Brno, Moravské zemské muzeum, Brno, Nakladatelství Albert, Boskovice, 1993, 164 stran

František Vencovský: Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948, Nadace Universitas Masarykiana, Brno, Georgetown, Brno, Nauma, Brno, MU Brno 1997, 433 stran

Periodika

Jiří Fárek, Jaroslav Foltýn: Odkaz Aloise Rašína a současná čs. ekonomická realita, Politická ekonomie č. 1/1991, str. 88-96

Jiří Haverle: Ekonomická teorie, české národohospodářské myšlení, Ekonom 22/1998, str. 32

Václav Klaus: Poselství Karla Engliše, Ekonom č. 3/1996, str. 18-19

Jaroslav Krameš: Kameralismus a ekonomické myšlení v Čechách, Politická ekonomie č. 3/1997, str. 436-447

Zdislav Šulc: O potřebě dějin českého novodobého ekonomického myšlení, Politická ekonomie č. 3/1996, str. 389-396

František Vencovský: Englišova měnová a finanční politika, Akcionář č. 7, 8, 9, 10, 11/1991

František Vencovský: Englišova praxe měnové a finanční politiky, Politická ekonomie 2/1995, str. 246-255

František Vencovský: K rozpočtové a daňové reformě před sedmdesáti roky, Finance a úvěr č. 6/1997, str. 321-333

František Vencovský: Státní finance v historii Československa - období 1918-1947, (ze seriálu Rozpočtová politika - jaká byla, je a bude -3. část), Finance a úvěr č. 8/1994, str. 407-417

Internet

<http://netec.wustl.edu/WebEc.html> (23. 4. 1999)

<http://socser2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3113/index.html> (23. 4. 1999)